

ӘЛ-ФАРАБИ АРНАДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

АБАЙҒАНУ

ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР

XXII ТОМ

ОЙЛАР МЕН ТОЛҒАНЫСТАР

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3(5Қаз)

А 13

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және
Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған
(№ 2 хаттамасы 29 желтоқсан 2016 жыл)*
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институтында дайындалған

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕНЕС

Ж. Дәлібаев (төраға), Ө. Әбдіқадырлы, З. Бисенғали, Т. Есембеков,
Б. Жақып, А. Жақсығаликов, К. Мәлібаева, Ж. Моллабаева, З. Сейітжанов,
Ә. Тарак, А. Темірболат, Ж. Тілепов, Р. Тұрысбек,
П. Бисенбаев (қатшалар тобының жетекшісі)

Пікір жазған:

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ө. Әбдіманұлы**

Жақын редакциясын басқарған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ж. Дәлібаев**

Баспаға дайындалғандар Баянғол Б., Ысқақова Г.

**А 13 Абайтану. Таңдамалы еңбектер. XXII том. Ойлар мен
толғанлыстар / құраст. П. Бисенбаев, Д. Қараяшпынова,
Д. Мұсағлы, Г. Шарипова; жалпы ред. басқ. Ж. Дәлібаев.
— Алматы: Қазақ университеті, 2017. — 294 б.**

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)

ISBN 978-601-04-2741-9 (22-том)

«Абайтану. Таңдамалы еңбектер» көп томдық басылымның жинарға екі-
ші томында «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын панаралық зерттеу»
тақырыбында өткен ғылыми конференция материалдарынан бір тобы берілді.
Конференцияға қатысушылардың бағамдамалары ғылыми мақала түрінде ресім-
деліп, көптомдық басылымның шарттарына сәй келіңіздер. Олардың біреуіне
ры аталған жоба аясында жүргізілген зерттеу нәтижелері негізінде дайындалған.
Томға енген еңбектер білім алушы жақтарға, яғни мектептерде, сондай-ақ
зерттеушілерге, ақыл-ой қалыңасын байыту жолындағы көпшілікке арналған.
Ембек 3979/І/Ф4 — «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын панара-
лық зерттеу» бағдарламасы аясында дайындалып, жарық көрліп отыр.

**ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3(5Қаз)**

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)
ISBN 978-601-04-2741-9 (22-том)

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институты, 2017

Жанғара Дәлібаев

**АБАЙ МҰРАСЫН ПӘНАРАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

1

Абайдың шығармашылық мұрасын зерттеу жұмыстары тұр-
лі бағытта, түрлі ғылым салаларында жүргізілді және жүргізіліп
келеді. Абайдың өмірі мен шығармашылығын тану мен таны-
туға арналған көптеген монографиялар, оқулықтар мен оқу
құралдары, мақалалар жинағы, конференция материалдары жа-
рық көрді. Шетелдерде бірқатар еңбектер жарияланды. Соған
қарамастан Абайдың шығармашылық мұрасын зерттеу саласын-
да осы күнге дейін шешілмеген, өзекті, әлеуметтік маңызы зор
мәселелер бар. Абайдың шығармашылық мұрасын панаралық
зерттеу — осындай өзекті һәм іргелі ғылыми мәселе.

Абайдың шығармашылық мұрасын панаралық зерттеу дара
емес, көп қырлы, көп деңгейлі және жүйелі сипатымен ерекше-
ленеді. Абайдың шығармашылық мұрасын көп қырлы, көп дең-
гейлі жүйе ретінде қарастыру дәстүрлі зерттеу әдістерінен бас-
қа, тын зерттеу әдісін талап етеді. Басқа, тын зерттеу әдісі деген-
де, аты мен заты бөлек әлдебір әдістің атын атаудың жөні жоқ.
Зерттеу әдісі зерттеу нысанының табиғатына байланысты анық-
талады. Сондықтан зерттеу нысанының табиғатын саралап тану-
дың маңызы зор. Бұл, әрине, осы күнге дейін Абай шығармашы-
лығы саралап тану нысаны болмаған екен деген сөз емес. Сон-
дай-ақ Абай шығармашылығының осы күнге дейін көп қырлы,
көп құрамды, көп деңгейлі жүйе ретінде зерттелмегенін де жоқ-
қа шығара алмаймыз.

Абайдың өмірі мен шығармашылық мұрасын кен ауқымда
арнайы зерттеу, абайтану ғылымының негізін қалау, оны ғылым
және оқу пәні ретінде қалыптастыру әл-Фараби атындағы Қазақ
ұлттық университетінде басталып, жүзеге асқаны белгілі. Уни-
верситеттің ғылыми-зерттеу және білім беру саласындағы қыз-
метінде бұл бағыттағы ізденістер мен іргелі істер еш тонастан-
ған емес. Абайдың шығармашылық мұрасын панаралық зерттеу
әлеуметтік, қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар саласында алғаш

АБАЙ ӨЛЕНДЕРІНІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ
ҚҰРЫЛЫМЫ

Өлең сөздің семантикалық құрылым-жүйесі, оны түзетін тілдік факторлар, тілдік құралдардың дара және өзара бірлескен, сабақтасқан қызметі – тіл білімінің ер тұрғыдан қарастыратын манызды да мәнді мәселелерінің бірі. Қазақ әдеби тілінің даму тарихында өлең мәтінінің семантикалық ерекшелігін зерттеудің зор үлгісін қандай анық болса, оны семантикасы мен құрылымын сабақтас пайымдаудың ғылыми және практикалық маңызы да соншалықты зор. Шыңдығына келгенде, өлең мәтінінің семантикасын тілдік тұтастық, тілдік біртұтас күрделі құбылыс ретінде зерттеу күні бүгінге дейін кен қанат жая алмай келе жатқаны рас.

Әдеби тілдің іргелі мәселелерін зерттеуге арналған еңбектерде өлең сөздің көркемдік бейнелеу құралдары, құрылым жүйесі жайында кең сөз болғанына қарамастан, өлең мәтінінің семантикасын арнайы зерттеу пәні деңгейінде тану мен таныту ісі кешегілдеді.

Р.С. Сыздықова: «Абай тілін танып-таныту саласы өзінің зерттеу нысаналары мен әдістерін, сондай-ақ жеке және жалпы мәселелерін біршама анықтап, бір алуан еңбектер ұсынғанымен, әлі де арнайы жүргізілетін зерттеулердің қажеттілігі даусыз. Солардың бірі – ұлы суреткердің сөз өрнегін тіл білімі тұрғысынан тану, яғни ғылымның «лингвистикалық стилистика» деп аталатын саласы бойынша талдау деп білеміз. Бұл сипаттағы ізденістер енді-енді басталып отыр. Осы кітап сол бастамалардың бірі болмақ» [1, 4], – деді.

Қазақтың ғұлама қызығның пікірінде терең мен, үлкен салмақ бар. Р. Сыздықова атаптан салада өнімді еңбек етті, өзі ғана еңбектенбей, басқаларды да тартып, жас ғалымдардың жана буынын тәрбиелеп, өсірді.

Р.С. Сыздықованың Абай өлеңдерінің тілі, сөз өрнегі, синтаксистік құрылысы жайындағы монографиялық еңбектерін өлең мәтінін тану саласындағы үлкен белес, қазақ тіл білімінің

дамуындағы, абайтану саласындағы жана арнаның, тың бағыт-тың негізі деп бағалау дұрыс.

Көрнекті ғалым Қ. Өмірәлиевтің қазақ эпосының тілі, қазақ поэзиясының жанры және стилі, Дулат ақынның өлеңдерінің композициялық түзілімі туралы монографиялық зерттеулерінің ғылыми және практикалық маңызының жоғары екендігінде де сөз жоқ.

Тіл білімі саласында осындай еңбектер жазылып, ғылыми айналымға түсіп жатқанда, Абай өлеңі мәтінінің семантикасы, семантикалық құрылымы туралы еңбектер жоққа жуық екені көзге түседі. Белгілі әдебиет теоретиктерінің қазақ өлеңі, қазақ өлеңінің құрылысы, өлең өрмі жайында жазылған еңбектерінде Абай өлеңі құрылысы, бейнелеу құралдары негізінде, буын, бунақ, тармақ, шумақ, ұйқас, ырғақ деңгейінде қарастырылды. Ал ақын өлеңінің мәтіні біртұтас күрделі тілдік немесе әдеби құбылыс деңгейінде қарастырылатын зерттеу еңбек енді-енді қолға алына бастады.

Бүгінгі күннің мәдени-әлеуметтік даму сұраныстары үшін Абайдың шығармашылық мұрасының үлгілерін, әсіресе өлеңдерін мәтін теориясы тұрғысынан зерттеу тіл білімі мен абайтанудың қазіргі тандағы аса іргелі ғылыми мәселелерінің бірі екенінде дау жоқ. Сондай-ақ ақын шығармаларын мәтін деңгейінде лингвопоэтикалық, лингвостилистикалық тұрғыдан дарадан, сарадан талдау да кезек күттірмейтін үлкен ғылыми міндеттердің қатарына жатады.

Құрылым-жүйесінің көп сатылы, көп қырлы болып келуіне байланысты көркем мәтін, оның ішінде өлең сөздің мәтінінің семантикасы – зерттеу пәні ретінде өте күрделі әрі қиыны да, қиыры да мол құбылыс. Оның құрылым жүйесін түзетін тілдік құралдар мағынасы жатынан да, құрылысы жатынан да алуан түрлі, олардың арасындағы байланыстар да әр салада. Сонымен бірге бұл құралдардың болмыс-бітімін, атқаратын қызметін, өзара байланысу жолдарын зерттеудің жолдары да әртүрлі. Соған байланысты бір ғана өлең мәтінінің семантикалық құрылым жүйесін түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Сол себепті өлең мәтінінің құрылым жүйесі бір емес, бірнеше, әртүрлі қалыпта түрленіп отырады. Мұның өзі өлең мәтінін семантикасын

зерттеудің де бір емес, бірнеше тәсілін, бірнеше әлісін қатар пайдалануды талап етеді.

Тіл білімі, әсіресе оның бүгінде лингвистикалық поэтика, мәтінге деп аталып жүрген салалары өлең мәтінінің мағыналық-құрылымдық жүйесіне мүлде басқа деңгейде, басқа тұрғыдан баға береді. Бұл арада тіл білімінде әдетте басты зерттеу пәні ретінде қабылданған сөз, сөз тіркесі, сөйлем секілді категориялар да өз қызметтері аясында өлең мәтіні семантикасының табиғатын жете танытағындай қызметімен ерекшелене алмайды. Өлең мәтініндегі әрбір құбылыс оның мазмұндық-мағыналық құрылымын түзуші, сабақтастырушы, байланыстырушы фактор деңгейіне дейін көтеріле алғанда ғана өзінің белгілі бір қырын, белгілі бір табиғатын таныта алады. Ондай жағдайда тілдік бірлік өзінің тура немесе бұрма мағынасымен мәтінінің құрылым жүйесі беретін мазмұн-мағынаның басты ұйыстырушы, байланыстырушы элементіне айналады. Тілдің басқа деңгейдегі категориялары туралы да осыны айтуға болады.

Абай өлеңдерін түзуші жеке-өлең бірліктердің мәтін түзуші фактор деңгейіне көтерілуі олардың мәтін жүйесінде атқаратын функционалдық қызметіне тікелей тәуелді. Абай шығармашылығында тілдік құралдарды қолдану тәсілдерінің бәрі бірдей өлең мәтінінің құрылым жүйесінде күрделі тілдік тұтастық қызметін атқармағанмен, олар синтаксистік жағдан, жай тұтастықтан бастап синтаксистік күрделі тұтастыққа дейінгі аралықтағы мәтін түзуші құбылыстардың қай-қайсысының құрамында да белсенді қызмет атқарады, лексикалық, грамматикалық категориялардың мәтін аясындағы қызметін байыпта, күрделендіре отырып, мәтін түзуші, оның мазмұндық-мағыналық жүйесін тұтастырушы құбылыс деңгейіне дейін көтеріледі. Сөздің тура емес, бұрма мағынада қолданылу жолдары мен тәсілдерінің бұл орайда үлкен рөлі бар. Ақын өлеңдерінің мәтінінің мағыналық құрылымдық сипаты мен семантикалық даралығы көп жағдайларда жеке-өлең категориялардың қызметімен, жеке-өлең бірліктердің бұрма немесе бірде тура, бірде бұрма мағынада қолданылу ерекшеліктерімен тікелей байланыста анықталады.

Қартайдық, қайғы ойлаулық, ұлғайды арман,
Шошымын кейінгі жас балалардан.

Терін сатпай, темірің көзін сатып,
Теп-тегіс жұрттың бәрі болды аларман.

деген шумаққа назар аударайық. Абайдың «Қартайдық, қайғы ойлаулық, ұлғайды арман» атты өлеңінің бастапқы шумағы. Осы шумақты мағыналық-құрылымдық құрамдастарына жіктеткенде, мына жай белгілі болады. Бірінші тармақ ақынның белгілі бір мезгілдік кезеңдегі, шақтағы қалпының, ішкі-сыртқы күйінің сипатын білдіреді. Осы шақтағы осы күйдің ерекше бір қыры екінші тармақта ашылады. Сөйтіп, алғашқы екі тармақта ақынның белгілі бір шақтағы ішкі және сыртқы күйі көрініс табады. Бұл – өлең шумағының екі бірліктен тұратын алғашқы мағыналық-құрылымдық құрамдас бөлігі. Оның құрамындағы екі бірлік бір-бірімен құрылымдық жағынан тең дәрежеде байланысқан, мағыналық жағынан іштей сабақтасып жатыр. Енді осы құрылымдық бірлікте көрініс тапқан күйге назар аударайық. Мұндай күйдің себебі неге? Мұндай күйдің тууына себеп болған құбылыстар қандай?

Шумақтың екінші мағыналық-құрылымдық құрамдас бөлігінде оның алдыңғы мағыналық-құрылымдық бөлігінде сипатталған күйдің туу себебі ашылады. Шумақтың құрамдас екі мағыналық-құрылымдық бөліктерінің өзара байланысын шартты түрде өрнекке түсіретін болсақ, оның жүйесі мынадай бола еді: белгілі бір болған нәрсе (нәтиже, салдар) → белгілі бір болған нәрсенің болу (нәтиженің, салдардың) себебі. Жүйенің қысқартылған үлгісі: нәтиже (салдар) → себеп.

Нәтиженің себебі көрініс тапқан екінші мағыналық-құрылымдық бөлікті түзуші бірліктер екі салдан тұрады. Оның бірі – *терін сатпай, темірің көзін сату*; екіншісі – *теп-тегіс жұрттың бәрінің аларман болуы*. Бұлардың әрқайсысы – күрделі образ. *Терін сатпай, темірің көзін сату* – белгілі бір әлеуметтік ортада қалыптасқан тұлғаның сыртқы әрі ішкі сипатының көрінісі. Көріністі бір жақты қабылдап, бір жақты түсінуге болмайды. Сонымен қатар осы тіркестердің мағынасын тура қабылдап, тура түсінуге де болмайды. *Терін сату, темірің көзін сату* – метафоралық қатынаста айтылған тіркестер. Олардың метафоралық мағынасы көп қатпарлы. Онда тұлғаның әлеуметтік халі, психологиялық күйі, мінез-құлқы, кескін-кейпі, оларға

автордың қатынасы – бәрі көрініс тапқан. Сондықтан бір мағынаның өзінше бірнеше мағынаның желісі тарқатылады. Ол мағыналық желілердің бірі айқын болса, бірі жасырын, ойдан да, көзден де таса жатады.

Ақын өлеңінің мәтіндігеті мән мен мағынаның тамыр тартқан тереніне екінің бірі бойлай алмайды. Онда бірнеше деңгей бар: Абайға дейінгі дәуірден басталатын сарындар; Абайдың дәуіріндегі әлеумет өмірінің шыңдықтары; Абайдан кейінгі дәуір шыңдықтарымен үндесіп жатқан сарындар. Бұлардың арқайсысының құрылым жүйесін, ерекшеліктерін анықтаудың маңызы жотары. Бірақ оларды бір-бірінен жеке дара бөліп алып қарастыру қажетті нәтижеге жеткізбейді. Көрсетілген сарындарды тұтас қамтитын мағыналық-құрылымдық жүйенің өзетін табу, зерттеу нысанының заңдылықтарын сол өзекті желі бойынша таратып талдау аса маңызды.

Абай өлеңінің келесі шумағында нәтиженің себебі одан ары қарай тармақтала береді. Ал осы шумақты алдыңғы шумақтың мағыналық-құрылымдық тұтастығынан тыс алып қарайтын болсақ, мұның өз мағыналық құрылымы мына үлгіде нақтыланды:

Бай ағалы кезінде көп берем деп,

Жетпей тұрған жерінде тек берем деп.

Би мен болғас ағалы күшін сатып,

Мен қазақтан келгенді ап берем деп.

Бірінші мағыналық-құрылымдық бөлікте алдымен белгілі бір нәтиже (салдар) көрсетілді: *Бай ағалы*. Сонан кейін осы нәтиженің себебі көрсетілді: а) *кезінде көп берем*; ә) *жетпей тұрған жерінде тек берем*. Аларманның алуының себебі, берерменнің беруінің себебі осындай. Осы мағыналық құрылымды жотарыдағы үлгіде өрнекке түсірсек, ол мынадай болады: нәтиже (салдар) → нәтиженің себебі. Шумақтың екінші мағыналық-құрылымдық бөлігінің жүйесі де осындай. Осы құрылым кейінгі шумақтарда да қайталаналы. Басқаша айтсақ, өлең мәтінде белгілі бір мағыналық-құрылымдық элемент қайталаналы. Өлең мәтінінің құрамдас бірліктерінің арасындағы байланысты, сабақтастықты осындай мағыналық-құрылымдық қайталаулар қамтамасыз етеді. Сонымен қатар мұндай құрылымдық қай-

талаулар арқылы белгілі бір тақырыптық мазмұн ар қырынан толысып, кенейген қалыпта ашылады. Ал мұндай толысулар мен кенелер жүйесіз, ретсіз емес, белгілі бір тәртіп бойынша жүзеге асады. Бір мағыналық элемент бірнеше құрылымда бірнеше жерде жөнсіз, жүйесіз қайталанатын болса, онда мұндай қайталаулардың өлең мәтінін түзуші факторларға ешқандай қатысы жоқ болғаны. Абай өлеңдерінің мәтінде мағыналық элементтердің орынсыз, жөнсіз қайталануы жоқ. Ал мәтін түзуші факторлардың бір-бірімен байланысы мәтіннің бір бүтін күрделі құбылыс ретіндегі қасиетін барынша терең ашуға мүмкіншілік береді. Мұның өзі өлең мәтінінің мағыналық-құрылымдық тұтастығын білдіретін басты ерекшеліктерді анықтауға жол ашады.

Өлең шумағында көрініс тапқан болмыстағы шыңдық құбылыстардың түп тамыры өте әріден басталады. Абай тұсында бұл жалпыға ортақ, қотамдағы іргелі әлеуметтік құбылыс деңгейіне көтерілді. Оның сарындарының жеке-жеке сілемдері бүтінгі күннің шыңдығымен түйісіп жатыр. Мәтін жүйесіндегі мағыналық-құрылымдық жүйе мәнісін белгілі бір ғана дәуір шетінде тануға тапшыған жағдайда біз оның тереніне ешқашан бойлай алмайтын боламыз.

Ақын өлеңінің мәтінінің мағыналық-құрылымдық жүйесін шартты түрде мына үлгіде кестелеуге болады: ақын ↔ болмыс ↔ мәтін. Кестеле ақынның шығармашылық қызметінің түпкі нәтижесі мәтін екені көрсетілген. Бұл – жалпыға белгілі, түсінікті жай. Енді осы үлгіні мәтіннің коммуникативтік қызметіне қатысты өрнектейтін болсақ, мынадай жүйе түзіледі: ақын ↔ мәтін ↔ оқушы (тыңдаушы). Мұндағы түпкі нәтиже – мәтінді оқушының (тыңдаушының) қабылдауы. Осы жүйе негізінде мынадай ой қорытуға болады: ақынның мәтін түзу жолындағы қызметі мәтін оқушы (тыңдаушы) тұлғаға бағытталды. Осыдан келіп мәтіннің функционалдық қызметі тұралы пікір туады. Басқаша айттар болсақ, мәтінді түзу (ақынның қызметі) және оны қабылдау (оқу, тыңдау) үдерістері түгелімен коммуникативтік мақсатқа бағындырылған. Мәтін және оны қабылдау мәтінді түзуші тұлға мен оны қабылдаушы тұлғаның арасындағы қатынас арқылы жүзеге асады. Қабылдаушының (оқушының, тыңдаушының) мәтінді түсінуі тілдік бірліктердің мағынасын, мазмұнын

дууымен бапанысты екені рас. Бірақ мәтінді түсіну барысында қабылдаушының өзінің таным деңгейі, мәтіннің мағыналық-құрылымдық бірліктерінің өзара сабақтасып, байланысып жатқан қызметінің мәні мен мәнісін тану мүмкіншілігі басты қызмет атқарады. Бұл ретте мәтінді қабылдаудың өзіндік моделін жасаудың жөні бар.

Көңілдім қайтты достан да, дұшпаннан да,
Алдамаған кім қалды тірі жанда?
Алдыс-жақын қазықтың бәрін көрдім,
Жағыз-жарым болмаса анда-санда.

Алдымен белгілі бір нәтиже (көңілдің белгілі бір күйі) сипатталады, содан кейін сол нәтиженің (көңілдің белгілі бір күйінің) тууына алып келген себеп көрсетіледі. Басқаша айтқанда, алдымен салдар, сонан кейін оның себебі беріледі.

Қалың елім, қазатым, қайран жұртым,
Ұстарсыз аузына түсті мұртың.
Жақсы менен жаманды айырмалым,
Бірі қан, бірі май бол енді екі ұртым.

Өлең шумақтың іштей мағыналық-құрылымдық бөліктерге бөлу артық. Өйткені шумақтың алғашқы екі жолы мен кейінгі екі жолы тұтасып, бір ғана мағыналық-құрылымдық бөлік қызметін атқарады. Оның себебі мағыналық тұтастықта. Мағыналық тұтастықты түзуші бірліктер бір ұғымды бірде тура мағынасында, бірде бұрма мағынада жеткізеді. Мұрттың ұстарасыз ауызға түсуі – надандықтың сыртқы белгісі. Бірақ осы белгі арқылы акын мұрттың ұстара көрмей, ауызға түскенін айттып отыр ма, жоқ надандықты айттып отыр ма? Бұл жерде тура мағына мен бұрма мағына өзара астаысып, шартысып жатқандай көрінеді. Басқаша айтқанда, мәтіннің мазмұны бейнелі, образды қалпымен ерекшеленеді. Оны нақты мазмұн деңгейінде пайымдау жеткіліксіз, ал образды мазмұн деңгейінде талдау қисынысқа ойлардың кеңістігіне алып баруы мүмкін. Алайда мәтіннің мәнін образды мазмұн деңгейінде ашпайынша толымды ғылыми нәтижеге қол жеткізу қиын. Сондықтан акын өлеңдерінің мәнін образды мазмұн деңгейінде зерделеу қажет, бірақ мәтіннің мазмұнын зерделеу жана мәтін түзгендей болмауы шарт.

Акын өлеңінің келесі екі тармағындағы мазмұн жайында да осыны айтуға болады. Екі ұрттың бірінің қан, бірі май болуы – тура емес, бұрма мағынада айтылған сөздер. Осы сөздердің қызметі арқылы белгілі бір образ жасалған. Ол образдың мәнін жүйесіндегі мазмұны бай. Мұның мәнісі қарапайым деңгейде алып қарағанда, *жақсы менен жаманды айырмау* дегенді білдіреді. Бір ұғым екі түрлі мағынада берілген: бірде тура мағынада, енді бірде бұрма мағынада.

Бет бергенде шырайың сондай жақсы,
Қайдан ғана бұзылды сартпа сыртың?
Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,
Аузыммен орақ орған өңкей қырттың. –

деген келесі шумақта суреттеу нысанының тағы бір қыры ашылады. *Бет бергенде шырайың сондай жақсы* тармағы беретін мағынаға екінші тармақтағы мағына қарама-қарсы мәнде айтылған. Бірақ осы қарама-қарсылықтың өзінен қосымша мағыналық ренк байқалады. Келесі екі тармақтың мағыналық арақатынасы да осы сипатта. Оның үстіне тура мағыналы әр тармақтың екінші тармағындағы ұғым тармақ болып ұйысқан сөз, сөз тіркесі, сөйлемнің бұрма мағынасы арқылы кестеленген. Белгілі бір ұғымдардың бірде тура мағынада, бірде бұрма мағынада берілуі олардың берілу ретіндегі өлшем, мөлшер, жүйе өлең мәтінін түзуші факторлардың өрісінде маңызды қызмет атқарады.

Абайдың «Өлсем орным қара жер сыз болмай ма?» өлеңі өзінен кейінгілерге арнап айтқан жүрекке арды ғұрұз сөзі, зар-тілегі іспетті. Өлең:

Өлсем, орным – қара жер сыз болмай ма?
Өткір тіл – бір ұяшақ қыз болмай ма?
Махаббат ғашуауытпен майландақсан,
Қайран менің жүрегім мұз болмай ма? –

деп басталады. Шумақ мазмұнының тірегі *Өлсем* деген сөзде тұр. Одан кейінгі бірліктердің бәрі өлгеннен кейінгі күйдің сипаттамасын білдіреді. *Махаббат ғашуауытпен майландақсан...* *жүрек* тіркестеріндегі мағынаның тереңі Абайға дейінгі, өте ертедегі даналық білім қағидалар қатарына дейін барады.

Екінші шумақта осы сипаттама кеңейіп, мәтін мазмұны тереңдей түседі. Осы тереңдікте акынның:

Асау жүрек аяғын шалыс басқан
Жерін тауып артыққа сөз болмай ма! —

дейтіні бар. Осы айтылған жайлар адам өлгеннен кейін болатын ахуалдың қалпын білдіреді. Кейінгі екі тармақтағы ауыспалы, бұрма мағынада. *Асау жүрек, аяғын шалыс басқан асау жүрек* тура мағынасында мәтіннің мағыналық-құрылымдық бірлігі қызметін атқара алмайды. Оны әр тыңдаушы немесе әр оқушы өз түсінігі өрсіңде ғана түсініп, көз алдынан тиісті ұғымның дәуірден дәуірге жалғасқан желіні елесін өткізеді. Осы елес-образдың мағыналық құрылымы негізінде тиісті мағыналық-құрылымдық қалып айқындалады.

Өлең мәтіні осыдан әрі қарай өзгеше сарымен толысады:

Сонда жауап бере алман мен бишара,
Сіздерге еркін тиер, байқап қара.
Екі күймек бір жанға әлігіт пе,
Қаны қара бір жанмын, жаны жара.

Жүрегінің түбіне терен бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.
Соқпақпады, соқпақсыз жерде өстім,
Мынмен жалғыз алыстым, қина қойма!

Акынның өзінен кейінгілерге арнап айтқан жүрежарды тұр-тұр-сөзі, зар-тілегі осы жерден басталады. Өлеңдегі мәтін түзуші мағыналық-құрылымдық бірліктердің өзекті желісі де осыдан бастап басқа серпінімен тартылады.

Негізінде мұндай мағыналық-құрылымдық қалыптағы мәтінді байырғы заман акындары өлгенде өзінің басына қойылатын құлпытасқа жазу үшін дайындайды. Абай оны ақ қағаздың бетіне түсіріп, ауызша айтып кетті.

Жасымда албырт өстім, ойдан жарпақ,
Айнаға, ашуға да жақтым шырғақ.
Ерте ояндым, ойяндым, жете алмадым,
Етекбасты көп көрдім елген бірпақ.

Ой кіртелі тимеді ерік өзіме,
Саңдалмамен күн кешкен түспе ізіме.
Өзі ермей, ерік бермей, жұрт қор етті,
Сен есірке, тыныш ұйықтат, бақ сөзіме!

Абайдың өзінен кейін келетін ұрпаққа арнайы айтқан жүрежарды тұр сөзін былай аяқтайды:

Ішім — толған у мен өрт, сыртым дүрдей,
Мен келмекке кетермін түк өңірмей.
Өлең шіркін — өсекші, жұртқа жар,
Сырымды тоқтатайын айта бермей.

Өлеңнің семантикалық-құрылымдық жүйесі керемет келісіммен өрілген. Онда әдеттегі мағыналық-құрылымдық тұтастықтың арнасында бірнеше тақырыптық сарынның сазы бар, мекен мен мезгіл арақатынасының да неше алуан құбылуы бар, сезімнің ойда ауысуы, ойдан сезімге ауысу, ой мен сезімнен сыртқы болмысқа ауысу арналарында да толып жатқан мән бар. Тура мағына мен бұрма мағынаның шендесуінен, семантикалық бірліктердің тұтасуынан шығатын басқа бір күрделі мағына, оның айрықша сипатты қалпы арқылы айшықталатын жайлар да мол.

Абайдың өлең мәтіні жүйесінде сөздердің бұрма мағынада қолданылу тәсілдері көп түрлі және олардың арасында тығыз байланыс бар. Бұл байланыстың аясында белгілі бір сөздің мәтін семантикасы құрылымының белгілі бір сатысындағы бұрма мағынасы текст семантикасы құрылымының келесі басқа деңгейдегі сатысында мүлде басқа мағынаға айналып кетеді. Сондай-ақ белгілі бір сөздің өлең мәтінінің белгілі бір бөлігінде тура мағынада, ал келесі бір бөлігінде ауыспалы мағынада қолданылуы да жиі кездеседі. Мұндай жағдайда екі түрлі деңгейде екі түрлі мағынада қолданылған бір ғана сөз мәтін семантикасын түзуші фактор ғана емес, мәтін түзудің принципінің белгілейтін күрделі, лексикалық, синтаксистік категориялардан әлдеқайда жоғары деңгейіндегі құбылыс қызметін атқаратын болады. Бұл, әрине, тілдік құбылыстардың лексикалық немесе синтаксистік болмысынан туған ерекшелік емес, акынның тілдік құралдарды пайдалану тәсілдерінен, тілдік құралдардың семантикалық сипатынан туындайтын қызмет болып табылады. Өлең

мәтініндегі жекелеген сөздердің семантикалық қызметінен тұтан қосымша, ерекше мән-мағына мәтіннің семантикалық құрылым жүйесін таңдау да басты өлшем бола алады.

Абайдың өлең мәтінін түзуші тілдік құралдар мен тәсілдер қатарында грамматикалық, лексикалық категорияларының маңызы мен мәнін төмендетуге, әрине, болмайды. Өлең сөздің мәтін дегенін өзі – құрылым, жүйесі күрделі белгілі бір мағыналық тұтастық. Оны түзуге қатысушы әрбір құрылымдық бөлік те мағыналы. Сондықтан кез келген мәтіннің негізгі, семантикалық, мағыналық-құрылымдық өзегі сөзбен, белгілі бір заттың немесе құбылыстың, ұғымның тілдік атауымен тығыз байланысты. Бұлай дегенде, мәтін құрамындағы сөздердің мағыналарының өзара бір-бірімен байланысу жолдары, біріні бірі толықтыру, байланыс тәсілдері, сөйтіп өзара тұтасу ерекшеліктері айрықша маңызды. Мәтіннің мағыналық құрылым жүйесі үшін сөздердің лексикалық мағыналарының дара қызметінен гөрі олардың бір-бірімен өзара сабақтасқан, бір-біріне ұласқан, тіпті басқа деңгейдегі тілдік категориялардың мағынасымен түйіскен қызметі аса мәнді және мазмұнды.

Абай өлеңдері мәтіннің мағыналық және құрылымдық бөліктерінің өзара байланыстылығы, тұтастығы, коммуникативтілігі жағынан толымдылығы, аяқталғандығы секілді ерекшеліктері тіл білімі үшін де, абайтану ғылымы үшін де маңызды. Бұл белгілер Абайдың әр өлеңінің мәтінде өзара тығыз байланысты болғандықтан, оларды бір-бірінен ажыратып, бөліп бағалау үлкен қиындық туғызады. Бірақ оларды шартты түрде болса да бөлу, даралау, жеке қарастыру көркем акын өлеңінің мәтіннің лингвистикалық тұрғыдан талдауға мүмкіндік береді. Мұның өзі лингвистикалық талдау әдісі талаптары тұрғысынан да қолайлы және орынды болып табылады. Әуелі мәтіннің осы белгілерін анықтап алып, содан кейін ғана көркем мәтіннің семантикасы мен құрылымын, құрылымдық бөліктерін тиянақты қарастыруға болады.

Абай өлеңдері мәтіннің байланыстылығы оны түзетін элементтердің өзара бір-біріне тәуелділігі, бір-бірімен сабақтастығы деген ұғымды білдіреді. Ол акын өлеңдері тілінің әртүрлі деңгейінде жүзеге асырылған. Бұл орайда өлең мәтіннің фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік, семанти-

калық, стилистикалық сипаттағы байланыстары туралы айтуда болады. Фонетикалық және стилистикалық сипаттағы байланыстылықтың акын өлеңдері мәтіннің біртүтін тұтастығын тану үшін мәні үлкен. Бұл байланыстылық құрылымында дыбыстық үндестік пен үйлесімділік көркем мәтін элементтерінің өзара семантикалық үндестігі мен үйлесімділігін қамтамасыз етуге қызмет етеді және олардың ерекшелігін анықтауға мүмкіншілік береді. Өлең мәтіннің тілдік бірліктерін дыбыстық және стилистикалық тұрғыдан талдаудың нәтижесінде өлең мәтіні құрылымында оны құрастырушы, байланыстырушы компонент ретінде қызмет атқаратын дыбыстық және стильдік тізбектер қатары танылады.

Байланыстылықтың әр алған түрлерінің өзара қызметі арқылы мәтіннің ерекше бір қасиеті көрініс табады. Ол – тұтастық. Байланыстылық тұтастықтың көрінуінің шарты болып табылады, бірақ тұтастықтың өзі мәтін элементтерінің байланыстары арқылы үнемі анықтала бермеуі мүмкін. Тұтастық мәтіннің жалпы және басты сипаты түрінде ой мен сөздің жүйесінің бағыттың толық қамтитын болса, байланыстылық сол тұтастықтың жүзеге асуының тәсілі ретінде қызмет атқарады.

Абай өлеңдері мәтіннің құрылымында басты қызмет атқаратын тіл категорияларының ішінде синтаксистік құралдардың, белгілі бір ғана ұғымды білдіретін тілдік бірліктерден гөрі белгілі бір ойды немесе ойлар тобын білдіретін, дара ойлармен қатар біртұтас түйдек ой жүйесін танытатын сөз тіркестері, сөйлемдер тобы, күрделі фразалық тұтасым маңызды қызмет атқарады. Прозалық мәтіндегі сөз тіркестері немесе сөйлем, күрделі фразалық тұтасым сипатынан өлең сөз жүйесіндегі сөз тіркесі немесе сөйлем, күрделі фразалық тұтасым табиғаты өзгеше.

Абайдың қайбір өлеңдері мәтіндегі әр тармақ белгілі бір біршама тиянақты ойды білдіріп, соған сәйкес өлеңнің әр тармағы белгілі бір сөйлем қызметін атқарады. Сонымен бірге өлең мәтіннің әр тармағы емес, тұтастай шұмақты тұтасып келіп бір ғана сөйлем болып ұйысуы да кездеседі. Қалай дегенде де өлең мәтіннің мағыналық құрылымдық жүйесінде белгілі бір ұғымды білдіретін лексикалық елпицалармен салыстырғанда, синтаксистік конструкциялардың, күрделі фразалық тұтасымдардың атқаратын қызметі жоғары. Мысалы, «Сегіз аяқтың» әр

аяғынын сипаты осындай болып келеді. Өлең мәтінінің семантикасы жүйесіндегі жекелеген мағыналық-құрылымдық сатыларды түзетін, негізінен, синтаксистік конструкциялар дер болсақ, олардың өлең мәтінін түзудегі алатын орны ерекше дер болсақ, олардың өлең мәтіні семантикасын түзудегі, өлең мәтініне мағыналық-құрылымдық тұрғыда толық аяқталған, тиісті деңгейде толысқан тұтастық сипат дарытудағы орны барынша айқындала түседі. Бұл ретте өлең мәтініндегі тілдік категориялардың мәтін түзушілік қызметі мен мәтіннің ең кіші мағыналық-құрылымдық бөліктерін бір-бірімен теңестіруге де, бірбірімен алмастыруға да болмайды. «Сегіз аяқтағы» синтаксистік конструкциялар, күрделі фразалық тұтасымдар немесе лексикалық, грамматикалық құбылыстар жеке, дара тұрып мәтіннің мағыналық-құрылымдық сипаты жағынан дербес бөлігін құрай алмайды, оны құрудың басты өлшемі қызметін де атқара алмайды. Өлеңнің бастапқы алты тармағы іштей екі мағыналық-құрылымдық бірліктен тұрады. Әр мағыналық-құрылымдық бірлік үш тармақтан тұрады. Бұлардың әрқайсысы өз алдына бөлек синтаксистік конструкция болып табылады. Алайда олардың әрқайсысы өзара тұтаса келіп, ақынның айтар ойының бейнесі сарынын ғана білдіреді. Ойдың мазмұны мен мағынасы жеткілікті ашылмағандай, анықталмағандай болады. Әрқайсысы тең дәрежеде, жарыса байланысқан екі мағыналық-құрылымдық бірліктен тұратын бастапқы алты тармақ кейінгі екі тармақпен қосылып айтылғанда, мәтіннің ең қарапайым мағыналық-құрылымдық бөлігі тұрады пікір түймеге болады.

Өлең мәтінінің мағыналық-құрылымдық ең қарапайым бөлігінің басты ерекшелігі оның мағыналық, мазмұндық дербестігімен сипатталады. Мағыналық, мазмұндық дербестік болмайынша, ешқандай синтаксистік, морфологиялық немесе лексикалық бірлік өлең сөздің мәтінінің құрамдас бөлігі қызметін атқара алмайды. Екінші жағынан, өлең мәтінінің бөлігі бір семантикалық бөлігін мәтін жүйесінің семантикасынан бөліп алып анықтаудың, даралаудың дәл өлшемін табу да оңай емес. Өйткені «Сегіз аяқ» мәтінінің жүйесін түзуші жекелеген семантикалық бірліктердің өз ішінде бірнеше синтаксистік конструкция, бірнеше өзара сабақтас мағына жатыр.

«Сегіз аяқ» мәтінінің семантикалық тұтасуы оның құрамдас бөліктерінің байланысы арқылы жүзеге асады. Бұл байланыс көбінесе әр сегіз аяқ шумақтан келесі сегіз аяқ шумаққа ұласады. Ал бұл байланыстар бірде салалас бірде сабақтас байланыс түрінде жүзеге асырылады. Жалпы және басты бөліктерінің жекелеген бөліктерімен арақатынасына негізделген өлең мәтінінің семантикалық құрылымы бір-бірімен жүйелі түрде байланысқан шумақтардан тұрады. Өлең мәтініндегі барлық тілдік бірліктер жүйесі осы семантикалық байланысты орнатуға жұмылдырылады. Бұл байланыс «Сегіз аяқ» мәтінінде анық көрінеді. «Сегіз аяқ» мәтіні жүйесінде дәйекті, жүйелі түрде байланысу түрі – толық құрылымдық қайталау. Бұл қайталауды тек қана құрылымдық қайталау емес, семантикалық-құрылымдық қайталау деу лайықты. Өйткені әр құрылымдық қайталау өз алдына семантикалық-құрылымдық құбылыс болып табылады.

Семантикалық-құрылымдық қайталау өлең мәтінінің құрылымдық тұтастығы мен семантикалық бірлігін нығайту үшін қолданылады. Мұндай қайталау бүкіл өлең мәтіні семантикасын тұтастыруға қызмет етеді. Жоғарыдағы талдаудан көрінгендей, «Сегіз аяқтың» мазмұндының мәтін семантикасының қайталанушы құрылымдық бөліктерінің шеңберінде ашылуы оның мағыналық-құрылымдық тұтастығын қамтамасыз етіп тұр. Мәтіннің құрылымдық жүйесінің түрлі деңгейде қайталануы тек сыртқы, формалық, құрылымдық қызмет атқарып тұрған жоқ, сонымен қатар мағыналық қатынастарды да қамтамасыз етеді. Белгілі бір семантикалық қызметті де атқарады.

Абай:

Іші алтын, сырты күміс сөз жақсысын
Қазактың келістірер қай бағасы... –

дейді. Сөз жақсысының іші алтын, сырты күміс болуы туралы осы қағиданы әдебиеттанушы ғалымдар өлең сөздің мазмұны мен пішініне қатысты қабылдайды. Оны дұрыс деп есептейміз. Сөйте тұра Абайдың осы қағидасын мәтінінің ішкі мазмұнының формасы мен сыртық пішінінің жарасымдына қатысты қабылдаудың да артықшылығы жоқ. Екінші жағынан, Абай өлеңдері мәтінінің ішкі мазмұнының өзіне лайықты қалпы болады. Ақын

өлеңдері мәтінінің ішкі мағынасының құрылымы өлең мәтінінің сыртқы құрылымынан төрі манызды және мәнді. Өйткені Абай мәтінінің ішкі мағыналық құрылым-қалпының кемелдігі оның сыртқы пішінінің келісті болып түзілуіне ықпал етеді. Абай өлеңдері мәтінінің бірбүтін кемелдігі оның ішкі мағыналық құрылымының мінсіз қалпында. Ішкі мағыналық құрылым-қалпының кемелдігі, сыртқы пішінінің келістілігі акын өлеңдері мәтінінің күрделі құбылыс ретіндегі тұтастығын қамтамасыз еткен. Акын өлеңдерінің мәтінінің мағыналық қатарлары оның құрылымдық жүйесіне сай бірнеше қырынан ашылады. Онда тура мағына да, қосымша мағына да, бұрма мағына да, жасырын мағына да өзара байланыста, белгілі бір қатынаста ашылып, мәтінінің көркемдік-эстетикалық, лингвопоэтикалық, психопоэтикалық құрамдасстарының қызметін ажарлай түседі.

Абай өлеңдерінің мәтіні деңгейінде түзілген мағына мен оның мазмұны арасында қайшылық жоқ, байланыс бар. Бірақ оларды өзара тенеістіріп түсіну орынсыз. Мәтінінің бүтіндігін мағыналық-құрылымдық бірліктердің өзара бірлігі мен байланысы, тұтастығы қамтамасыз етеді. Мазмұн тілдік бірліктердің мағыналық-құрылымдық ұйысуы негізінде ашылады. Мәтінінің мағыналық-құрылымдық жүйесін тану үшін оның мазмұнын білудің маңызы жоғары екенінде сөз жоқ. Бірақ мазмұнды білу мәтінінің мағыналық-құрылымдық тұтастығын тану емес екенін де ескеру керек. Сонымен қатар мәтінінің мазмұны мен мағынасын білу оның мәнін түсінуге жол ашатыны да есте тұратын нәрсе.

Біздің зерттеуімізде Абай өлеңінің мәтіні, оның семантикалық-құрылымдық табиғаты туралы сөз болды. Бұл – күрделі де, манызды ғылыми мәселе. Оны зерттеуді жалғастырудың өзекті деген бірнеше бағыт-бағдары бар. Біздің талдауларымыз алда жасалар сондай іргелі істерге түрткі болар ма деген ойдамыз.

Библиографиялық тізім

1. Сыздықова Р. С. Абайдың сөз өрнегі. Көптомдық шығармалар жинағы / Р. Сыздықова. – Алматы: Ег-шежіре, 2014.
2. Сыздықова Р. С. Абай шығармаларының тілі. Деконикасы мен прагматикасы. Көптомдық шығармалар жинағы / Р. Сыздықова. – Алматы: Ег-шежіре, 2014.

АБАЙ ӨЛЕНДЕРІН ЭСТЕТИКАЛЫҚ ҚАБЫЛДАУ (Түсіну, пайымдау, аудару)

Аудармашы түпнұсқаның мазмұнын, пішінін саралап білу мен бірге оның тууына негіз болған өмір құбылыстарының сипатын да жете тануы қажет. Акынға, акынның белгілі өлеңінің тууына негіз болған өмір құбылыстарының тобын танып, таразылай отырып, акынның ойлау, сезіну даралығын, оның шығармашылық тұрғысы мен нысанасын түсінгенде ғана аудармашының еңбегі шығармашылық дәрежеге көтеріліп, поэтикалық қасиетті иелене алады. Түпнұсқаның мазмұнын, тақырыбы мен идеясын дәл жеткізудің бірден-бір құралы тіл екені түсінікті. Пішінді түзетін құрал да сол. Сондықтан белгілі мазмұнды, оның кейбір назік қырларын жеткізудің поэтикалық тәсілдері мен құралдары ұлттық ерекшеліктерімен сипатталғанына қарамастан, қызметін неғұрлым дұрыс, толық жеткізетін тілдік құралдарды аудармада тілдің белгілі заңдылықтарына сәйкес басқа типтегі құралдармен алмастыруына тура келеді. Әйтсе де өлең сөзді аудару тәжірибесінде түпнұсқаның мазмұны мен пішінін мейлінше дәл сақтау, өзге тілде дәл өрі көркем жеткізу аудармашыдан неше алуан тәсілдерді пайдалануды талап етеді. Түпнұсқадағы өзге тілден тікелей аударылмайтын тілдік бейнелеу құралдарына сай бағаманы өзге тілдің қорынан табу, сол арқылы түпнұсқаның табиғатын өзге тілде өрнекті түрде танытудың түрлі тәсілдері Абай өлеңдерінің орыс тіліндегі аудармаларынан да байқалады. Оларда мазмұн мен пішінін сақтауы да, тілдік бейнелеу құралдарының берілуі де түрлі деңгейде жүзеге асырылған. Соғардың көпшілігінде қазақ акынның ойы мен ойлау даралығы, акындық тұрғысы, «іші алтын, сырты күміс сөз жақсысын келістірген» шеберлігі түпнұсқадағы деңгейге көтеріле алмай жатады. Абай өлеңдері орыс тіліне өз дәрежесінде аударылып болды десек, қателескен болар едік. Абай өлеңдері орыс тіліне мүлде сапасыз аударылды деудің де реті келмейді. Сондықтан Абай өлеңдерінің орыс тіліне аударылуы мәселесі нақты да затты талдауды, дерекке негізделген тиінақты тұжырымды талап етеді.

шығарды. Бір сөздің мағынасы оған жалғанған үш қосымшаға сәйкес үш түрлі құбылады. Бұл құбылыстардың түрлі мағыналарын түсіну аудармашы үшін онан-а соқпайтыны өзінен-өзі түсінікті. Сондықтан осындай тілдік құралдардың қатысуымен түзілген өлеңді мазмұны мен пішіні жарасқан осы қалпынан айналытпай түсіну және аудару мүмкін емес.

Библиографиялық тізім

1. Тараков Ә.С. Аударма әлемі. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 330 б.
2. Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 304 б.
3. Аударма ісі: байырғы трактаттар мен кейінгі толғамдар. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 258 б.
4. Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 267 б.
5. Қазыбек Г.К. Керкем аударма тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 178 б.
6. Сыздықова Р.С. Көптомдық шығармалар жинағы. 2-т. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы: Ел-шежіре, 2014. – 580 б.

МАЗМҰНЫ

Жантара Дәлібеяв. Абай мұрасын пәнарлық зерттеу мәселелері.....	3
Уәлихан Қалижан. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы	27
Жақан Молдабеков. Өнердің ұлы өнегесі.....	40
Арып Еспенбетов. Абайтану мәселелері.....	73
Жақышбек Айтәев. Абай әлемі және рухани жантыру.....	94
Темірғали Есембеков. Талант формуласы.....	101
Канипаш Мәлібаева. Абайдың қазақ әдеби тілінің дамуындағы еңбегі.....	116
Мүбәрек Үмбетәев. Абай Құнанбайұлы: заманы және замандастары.....	141
Зұфар Сейітжанов. Қытай қазақтары поэзиясындағы Абай дәстүрі ..	158
Сәулге Жусанбаева. Абай өлеңдерінің семантикалық құрылымы	176
Айнұр Көпбасарова. Абай өлеңдерін эстетикалық қабылдау	191
Мәдина Қожаканова, Айнұр Көпбасарова. Абай мұрасын пайымдау парадигмалары	219
Әсемжан Жапарова. Абай метафорасының семантикасы	253
Индира Әзімбаева. Абай және Әуезов	263
Алинұр Айтмұханбетова. Абайдың қара сөздеріндегі <i>blatn</i> және <i>senin</i> концептілері туралы	207
Әсем Сайлау. Абай поэзиясын аударудағы қиындықтар	279